

Una oració en hexàmetres llatins adreçada a la Mare de Déu de Montserrat atribuïble al rei Felip III (1599)*

La visita a la Mare de Déu de Montserrat fou tradicional entre els sobirans catalans. Estroncada la dinastia autòctona, aquesta tradició va perviure encara entre els Àustries.¹ No té res d'estrany, doncs, que Felip III, tot just elevat al tron, aprofités l'estada a Barcelona per jurar les Constitucions i les llibertats de Catalunya el 1599 per atansar-se a la Muntanya Santa i resar davant la Moreneta, oimès quan, en aquella avinentesa, es procedí al trasllat de la seva imatge a la nova església.² Són fets coneguts, registrats en la documentació coetània i recordats per la historiografia moderna. F. Carreras i Candi ens n'explica l'essencial:

«Feta la benedicció é inauguració del nou temple en la diada de la Candelera del any 1592 –diu–, la correspondencia entre lo Rey y l'Abat, versà sobre la obra que llavors s'imposava, ço es, la construcció d'un altre altar major».³

* Aquest article ha estat realitzat dins el projecte d'investigació BHA2001-2036, que dirigeixo, concedit pel Ministerio de Educación y Ciencia.

1. Diu F. CARRERAS Y CANDI, *Visites de nostres Reis a Montserrat*, Barcelona 1911, p. 64: «La tradicional devoció dels reis d'Aragó a Montserrat, lluny de disminuir, augmentà, durant los regnats dels dos primers sobirans de la casa d'Àustria». Per al nostre propòsit, vegeu, en particular, el capítol «Felip II (III en Castella) a Montserrat», p. 89-96.

2. Sobre la qual hom pot veure ara el detallat estudi de F. X. ALTÉS, *L'església nova de Montserrat (1560-1592-1992)*, Abadia de Montserrat 1992, que, naturalment, també es refereix a la visita de Felip III al monestir, p. 96-99.

3. F. CARRERAS Y CANDI, *op. cit.*, p. 87.

I prossegueix: «... quan en 1599, lo Sobirà vingué a Catalunya a presidir les corts, estaven assentades y termenades les dugues terceres parts del retaule. Axò permetia poder-hi ja traslladar la Santa Imatge ab alguna decencia, en cas de que axís convingués ... Lo Rey desitjà anar a Montserrat per conduir la Imatge al nou altar ... Felip II (III), demanà al Nunci Pontifici donés llicència per la translació. Tot seguit la concedí lo Patriarca d'Alexandria, ab decret datat a Barcelona lo 7 de Juny⁴ de 1599. Al dia següent, dijous, 8 de Juny, sortí de Barcelona lo Rey, duent lo decret y pernoctà a Martorell d'hont partí lo divendres matí; á les deu ja era a Montserrat».⁵ «Per la translació —continua—, s'assenyalà lo diumenge 11 de Juny de 1599 ... Vingué lo diumenge y lo Rey oyda missa a la capella vella y publicament combregat (essent la primera vegada que combregà en públich, segons manifestació del seu confés) se celebrà ofici de pontifical. Acabat y mentres descansava, se baixà la Santa Imatge del Tabernacle, hont siguié posada en 1537, colocant-la damunt l'altar vestida de ses millors robes. Lo mantell li havia donat la Duquesa de Brunswick; les mànegues, ho foren per la infanta Isabel d'Austria, governadora y comtesa de Flandes, estimant-se en 1800 ducats, etc».⁶ I conclou: «Acabades les vespres, cantades ab assistència del Rey, monjos, hermitans y llechs, passaren processionalment a traslladar la Imatge. Derrera hi anava l'Abat de pontifical, precehint al Sobirà, qui duya una atxa blanca ab les armes reials. Tancaven la comitiva los principals cavallers de la cort ... Lo Rey reposà una estona; y poch avans de les sis de la tarda, sortia vers Collbetó, dormint a Martorell».⁷

Heus ací, doncs, el resum d'aquella singular jornada, però el que, segons a mi em consta, no és tan conegut d'aquell dia, és el fet que amb motiu d'aquella visita el rei va adreçar a la Verge una senzilla, però sentida i delicada, oració composta en versos hexàmetres en llatí, que possiblement fou recollida pel notari Miquel Aixada en un instrument que sembla extraviat,⁸

4. En realitat, totes les referències que Carreras Candi dona del mes de juny corresponen al mes de juliol. Vegeu F. X. ALTÉS, *op. cit.*

5. F. CARRERAS Y CANDI, *op. cit.*, p. 89.

6. *Ibidem*, p. 94.

7. *Ibidem*, p. 94-95.

8. En efecte, en el seu Manual notarial *vigessimum secundum* dels comuns, del 24 de juny de 1599 al 24 de desembre del mateix any, actualment a la Biblioteca de Catalunya amb la signatura Man. 8º-92, sense foliar, s'hi pot llegir: «Die dominica XI mensis julii anno a nativitate Domini

i que coneixem només per la transcripció que en féu el pare Lesmes Reventós, monjo arxiver de Montserrat, al dors d'una lletra adreçada al seu amic l'erudit Pere Serra i Postius el 8 de juny de 1707.⁹ Resulta curiós, però, que Serra no aprofités la publicació de la seva història del monestir per donar a conèi-

MDLXXXVIII^o in monasterio de Monteserrato. Instrumentum translacionis imaginis beatissime Virginis Mariae de Montesserrato de ecclesia veteri in ecclesiam novam presente domino nostro Rege. Est bursenoli in libro». I una altra mà hi afegeix: «XIII Communium Michaelis Axada». Però ni en la bossa del protocol notarial *vigessimum secundum*, ni en la del *decimum tertium* dels comuns, que també es conserva a la Biblioteca de Catalunya, amb la signatura Man. 8°-83, que comprèn del 29 de desembre de 1594 al 21 de juny de 1595, no es guarda actualment aquest instrument.

Miquel Aixada fou notari públic de Barcelona per autoritat reial i apostòlica. A la intitulació del seu primer manual, també a la Biblioteca de Catalunya, amb la cota Man. 8°-76, s'hi pot llegir: «Die scilicet sabbatti decima septima mensis novembris anno a Nativitate Domini milesimo quingentesimo octuagesimo quarto, medio examine publico per magnificum Franciscum Cosmam Fivaller, domicellum, Barcinone domiciliatum, regentem vicariam Barcinone, Aqualate et Vallensis, Modiliani et Modilianensis, prout moris est, mihi data et attributa extitit tabellionatus officii auctoritas que publicis Barcinone notariis concedi solet, presentibus scilicet magnificis Petro Ferreres, cive honorato, Francisco Gualbes et de Corbera, domicello, et Francisco Palau, mercatore filioque Joannis, consiliariis dicte civitatis Barcinone, unacum magnificis Michael Joanne Junyent et de Rovira, cive honorato, et Petro Prats, phormocopola vita functis, in quoquidem examine presentatus fui per discretum Petrum Sabata, notarium publicum Barcinone, preceptorem meum. Fuerunt mei examinatores magnifici Christoforus Fivaller et Philippus Dimas Montaner, utriusque iuris doctor, et discreti Petrus Ferrer, Franciscus Pedralbes et Michael Sellers, notarii publici Barcinone». Vegeu també LL. CASES, *Catàleg dels protocols notariais de Barcelona*. 2. *Altres arxius*, Barcelona 1990, p. 169, n. 123.

9. Incorporada al ms. Barcelona, Arxiu Reial, Miscel·lània 89, que presenta aquest ex-libris: «De Muséo Historico-Saeculari Fr. Joseph Gifrév á Palmâ Ord. de Mercede». El mercedari Josep Guifréu de la Palma fou prior del convent de Barcelona des del 1749 i el 1752 fou nomenat superior de la província mercedària d'Aragó. Vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, Barcelona 2000, p. 333.

La lletra, a la pàgina 272, és del següent tenor: «Señor meu, rebí la de V. M. ab tot gust, alegranme sumament, del seu bon arribo en la casa, juntament ab la bona compaña del Dr. Garrigó, a qui donará infinitas memorias, a la trasplana lí remeto los versos del Sr. Phelip Tercer, de gloriosa memoria, y V. M. miria si so bo en alguna cosa, que u fare ab tot gust. Lo R. P. Pere Ramon, no esta en esta casa per lo present, al qual en arribant li dire la merce que V. M. es servit ferli.

Deu a V. M. de Montserrat y Juny als 8. de 1707.

Servidor de V. M.

q. s. m. b.

Fr. Lesmes Reventós.

Señor Pere Serra».

Sobre l'erudit P. Serra vegeu J. M. MADURELL, «Pedro Serra Postius», *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXIX (1963), p. 345-400, i del mateix autor, «Más sobre Pedro Serra Postius», *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVI (1973), p. 387-421.

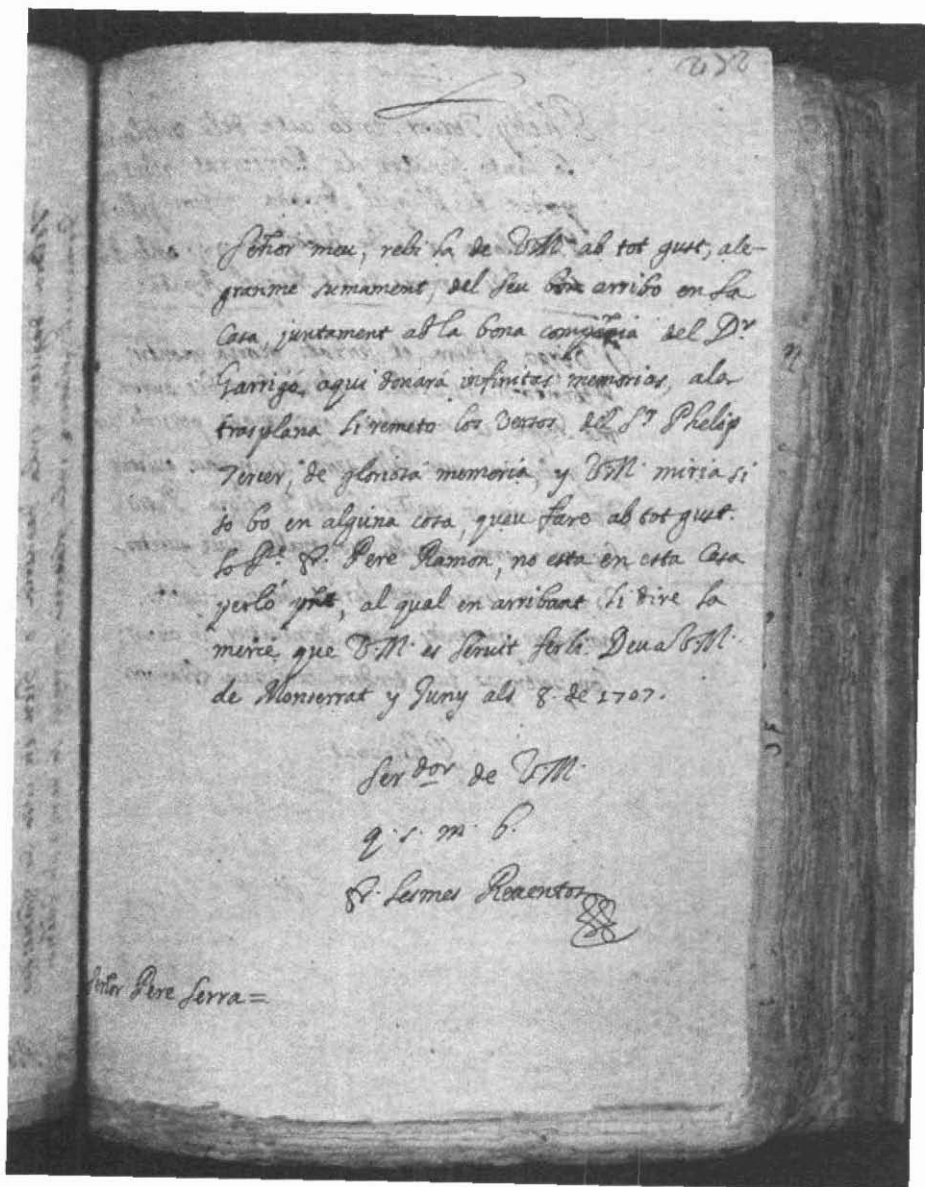
xer aquests versos,¹⁰ el que fa pensar que tampoc no serien inclosos en la història montserratina que Lesmes Reventós va deixar inèdita, actualment perduda,¹¹ però consultada per Serra.¹² I, tanmateix, tenen el seu interès, perquè, ultra la seva senzilla finor i la nova prova de pietat mariana que denoten per part del monarca, serien demostració de la seva competència en llatí i, fins i tot, –gosaria dir– de la seva capacitat intel·lectual, si es podia confirmar sense cap mena de dubte que la composició que ell va signar fou realment seva. I va de callada que aquesta aptitud poètica i suficiència erudita no tindrien res a veure amb el judici crític que pugui valer-nos la seva activitat política, que, en general, ha estat valorada molt negativament.¹³ No es tracta ara de jutjar aquest aspecte de Felip III, malgrat sigui el més rellevant. I és

10. *Epítome histórico del portentoso y real monasterio de Nuestra Señora de Montserrat*, Barcelona 2ª ed. 1747. Sobre les circumstàncies i vicissituds de la publicació d'aquesta obra, vegeu J. M. MADURELL, *Más sobre Pedro Serra Postius* cit., p. 388-390.

11. Es tracta de la *Historia de Nuestra Señora de Montserrat*, manuscrita. Sobre el pare Lesmes Reventós (1656-1738), prior i arxiver de Montserrat, vegeu A. ALBAREDA, «L'arxiu antic de Montserrat», *Analecta Montserratensia*, III (1919), p. 66-68, qui esmenta la història del susdit arxiver, «que dissortadament no'ns ha pervingut fins a nosaltres», p. 67.

12. Així ho declara el mateix P. SERRA, *op. cit.*, a l'*Índice de los autores de los manuscritos, que se citan en este Tomo*: «El Original, de letra del Autor, tenia Serra quando trabajava este Epítome, y antes de acabarle lo bolvió à aquella Real Casa».

13. Basti recordar el resum de judicis emesos per diversos historiadors de prestigi sobre el tercer Àustria que ha recollit P. C. ALLEN, *Felipe III y la Pax Hispanica, 1598-1621*, Madrid 2001, p. 23, nota 4: «John L. Motley, por ejemplo, el gran historiador del siglo XIX, escribió sobre él que «no existió en la tierra un mortal más débil e insignificante que este temido soberano», y que «apenas habría en toda España un peluquero o un vendedor de limonada menos enterado de los asuntos políticos del reino que este monarca» (*History*, 4: 137). Incluso John Elliott, decano de los historiadores de España, consideraba al joven Felipe III un ser «carente de entidad [...] personalmente incapaz de gobernar» (*The Spanish Peninsula*, 443). Hasta el día de hoy, un historiador de la talla de John Lynch es capaz de mantener que «su mente estaba vacía y su voluntad era abúlica» (*The Hispanic World in Crisis and Change*, 18). Tales críticas –prossegueix Allen– no se han limitado, no obstante, a los historiadores ingleses. Manuel Danvila y Collado escribió sobre Felipe III que «se mostró ajeno é indiferente á la suerte de su país, y demostró á la posteridad, que no existía el carácter que demandaban las apremiantes necesidades de la nación» (*El poder civil en España*, 2: 584-585)». El mateix Allen, p. 27, constata que, atès que «Felipe confiava en ellos (en els consellers), la mayoría de sus respuestas a las consultas eran, a diferencia de las de su padre, breves y poco clarificadoras: «Hágase lo que parece al Consejo», o «Está bien». En una consulta, Felipe trazó incluso su rúbrica repetidas veces con rasgos perezosos como dando a entender que estaba, probablemente, un tanto aburrido». L'esmentat J. LYNCH, *The Hispanic World in Crisis and Change, 1598-1700*, Oxford 1992, p. 18, s'havia referit a Felip III com «el rei més mandrós de la història d'Espanya».

J'ohor meu, rebé la de Vostre ab tot gust, ale-
 grame sumament, del seu bon arribó en la
 Casa, juntament ab la bona companyia del Dr.
 Garriga, aquí donara infinites memorias, ala
 trasplana li remeto los Vostros, del Sr. Philip
 Terren, de gloriosa memoria, y Vostre mira si
 so bo en alguna cosa, queu fare ab tot gust.
 Lo Sr. P. Pere Ramon, no esta en esta Casa
 per lo pte, al qual en arribant li dire la
 mira, que Vostre es servit feli. Deus Vostre
 de Montserrat y Juny als 8 de 1707.

Servdor de Vostre

q. s. m. b.

Dr. Lluís Reventós

Pere Serra =

que potser la personalitat i les capacitats del rei hereu del major imperi de la terra s'adeien més amb la vida familiar i retirada, i amb la introspecció interior que no pas amb l'activitat pública i desbordant pròpia de l'home d'Estat.

Cert que, sobre les seves aptituds intel·lectuals i, en particular, per a l'aprenentatge de llengües, les opinions no són sempre positives, però tampoc no són unànimes, i no falta qui li reconegui una bona preparació en la llengua de Roma. I el que no sembla que pugui negar-se és que, pel cap baix, cal pensar que, essent fill de qui era, rebria una educació rígida.¹⁴ De fet, Felip II, després d'haver nomenat preceptor del príncep i majordom major d'aquest i de la seva germana la infanta Isabel Jaime Dávila, marquès de Velada, el 8 d'octubre de 1585, nomenà també García de Loaysa Girón, canonge de Toledo, ardiaca de Guadalajara i el seu almoïner i capellà major, com a mestre del seu fill Felip, convertit en príncep hereu després de la mort del seu germà Diego el 1582, la qual seguí la de llurs altres germans Fernando (1577) i Carlos (1575).

El Rei Prudent va fer aquesta elecció d'acord amb el cardenal Quiroga, arquebisbe de Toledo, i, segons que sembla, el rei va donar instruccions expresses de com desitjava que fos educat el seu fill, nascut el 14 d'abril de 1578, aleshores, per tant, de sols quatre anys d'edat, dins un programa que incloïa, naturalment, el coneixement del llatí i de les llengües parlades als seus dominis.¹⁵ «Era responsabilidad directa de Velada –ens recorda S. Martínez Hernández, que s'ha ocupat especialment de l'educació rebuda

14. Aquesta és l'autoritzada opinió, per exemple, del seu biògraf C. PÉREZ BUSTAMANTE, *Felipe III. Semblanza de un monarca y perfiles de una privanza*, Madrid 1950, p. 26. Aquest mateix historiador ens diu que el seu pare, Felip II, féu del príncep Diego, que havia de ser l'hereu de la Corona, objecte de la seva sollicitud preferent i que per això recomanava a les seves filles que l'estimulessin en l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura «para que cultive la lengua portuguesa que le va a ser necesaria; para que tome lecciones de baile ... Y continuamente le anuncia premios y recompensas: una escribanía de la India, rosarios para que comience a rezar, libros de pintura y otros en lengua portuguesa, cuadernos con letras coloradas para que las "vaya henchendo", y un elefante que llegó en una nao de Oriente», p. 15-16.

A. FEROS, que s'ocupa de l'educació política del príncep en el seu llibre *El Duque de Lerma. Realeza y privanza en la España de Felipe III*, Madrid 2002, diu, p. 44: «Cualesquiera hayan sido las causas y los procesos que provocaron el trágico fin de don Carlos, la lección que Felipe II sacó fue la de incrementar el control sobre la educación de su heredero, eligiendo mejor a los maestros de su hijo y a aquellos que habrían de componer la casa del príncipe».

15. C. PÉREZ BUSTAMANTE, *op. cit.*, p. 30.

per Felip III—¹⁶ encargarse de la persona del Príncipe para tenerla a su cargo y cuidado de lo mirar y servir, reverenciar y administrar y doctrinar en buenas, sanctas y lícitas costumbres como conviene a tal Príncipe, así como velar por su buena educación, dirección y gobierno». Però qui portava el pes de l'educació cultural era García de Loaysa.

Pel que fa a l'estudi del llatí, òbviament, cal pensar que Felip II disposaria un programa semblant —i, en tot cas, més sever— a l'establert personalment per ell en la *Regla de la educación* destinada als seus nebots els arxiducs Albert i Wenceslau, on estipulava que: «En latín habrían de leer las historias de Alejandro Magno, por Quinto Curcio; discursos de Cicerón; comedias de Terencio; en latín o alemán, escribirían al Emperador y a sus otros hermanos; en castellano, a su madre, y leerían a Fray Luis de Granada y «otras crónicas de entretenimiento provechoso».¹⁷ D'acord amb L. Cabrera de Córdoba, Felip II va fer ensenyar al seu fill «las lenguas latina, italiana, francesa, las matemáticas, historias, materias de Estado por libros y papeles, fundir de plata y bronce, cazar, andar a caballo, jugar las armas y otras cosas de las que llaman gracias y gentilezas».¹⁸ I no cal oblidar que, si bé «el joven Felipe (II), en pur to a latines, no parecía estar muy por encima de sus súbditos, que no lograban superar las dificultades de aprendizaje nacidas de los fallos estructurales: (brevedad del *curriculum*, mala metodología, desinterés social, etc.) de que adolecía su enseñanza», ja rei va reaccionar per millorar la situació. I així «en 1588 prohibe que se incorpore a la Universidad salmantina ningún bachiller sin pasar previamente por una prueba de latinidad y en 1591 ordena que nadie se pueda graduar en ninguna universidad sin «previa cédula y testimonio de examen de latín».¹⁹ En febrero de 1594, queriendo arreglar definitivamente las cosas, ordena a las universidades de Valladolid, Salamanca y Alcalá pronunciarse

16. «Pedagogía en Palacio: el Marqués de Velada y la educación del Príncipe Felipe (III), 1587-1598», *Rev. les sitios*, XXXVI, 142 (1999), p. 34-49.

17. C. PÉREZ BUSTAMANTE, *op. cit.*, p. 30-31.

18. *Ibidem*, p. 31. Pérez Bustamante, però, no deixa d'observar que l'esmentat cronista «no nos habla de sus progresos ni de sus altas dotes intelectuales» i que tampoc «en la consulta de Loaisa a S. M. se advierte elogios a su aplicación y a sus adelantos en el estudio. Por lo que deducimos —conclou— del testimonio del Embajador veneciano Simón Contarini, hablaba algunas lenguas, pero muy incorrectamente, y solamente para hacerse entender; de sus conocimientos en latín nos dice que tuvo algunos cuando era muy joven», p. 32.

19. L. G. L., «Los Austrias y el Humanismo español», dins A. ALVAR, *Minerva restituta. 9 lecciones de Filología Clásica*, recopiladas por —, Universidad de Alcalá de Henares 1986, p. 166.

sobre la conveniència de seguir utilitzant en classe el *Arte de Nebrija* o compondre una nova i si debia ésta estar escrita en llatí o romance». ²⁰ És evident, doncs, que aquest zel repercutiria en la formació del futur Felip III.

El príncep, certament, es beneficiaria també, en la seva formació intel·lectual, de les obres compostes per diversos erudits de l'època per a l'educació dels membres més joves de la Casa Reial. Així Francisco Lucas havia compost un *Arte de escribir* ²¹ per a ensenyar de lletra al príncep Fernando; Pedro de Guevara havia simplificat la *Gramàtica* del Brocense per facilitar-ne l'aprenentatge a les infantes Isabel i Catalina; Pedro Simón Abril, que havia dedicat a Felip II els seus *Apuntamientos de cómo se deben reformar las doctrinas y la manera de enseñallas*, havia ideat també un sistema basat en cartilles de lletres per ensenyar a escriure al príncep Diego. ²² Aquest mateix erudit, el 1585, va compondre dues gramàtiques, una en llatí i en castellà, i l'altra sols en castellà, «con exemplos latinos para servicio del Príncipe n. s. i para que aprenda sin tanta fatiga». ²³ La mateixa *Expositio rerum gestarum in concertatione grammaticae Philippi III Hispaniarum et Indiarum potentissimi Principis*, obra de Juan García Becerril, professor de llatí del Col·legi de San Lorenzo el Real de El Escorial, sembla ésser una lliçó de llengua per al príncep. En ella es describia —diu Martínez— ²⁴ «un ejercicio de gramática del Maestro del Príncipe Loaysa en un Aula Regia del Monasterio de San Lorenzo, contando por entonces Don Felipe once años de edad, en la que se le enseñaba a leer y escribir latín, griego y otras materias». I, com recorda el mateix Martínez, hom conserva encara alguns exercicis autògrafs del príncep. ²⁵ També sabem que el jesuïta Juan de Torres, en la seva *Philosophía moral de Principes, para su buena criança y gobierno y para personas de todos estados*, ²⁶ recomanava al príncep l'estudi de l'italià i del francès, i el coneixement perfecte del llatí i del castellà, i que Felip dedicava mitja hora diària a l'estudi del llatí després de berenar. ²⁷

20. *Ibidem*, p. 167-168.

21. Publicat a Madrid el 1577.

22. Vegeu la nota 14.

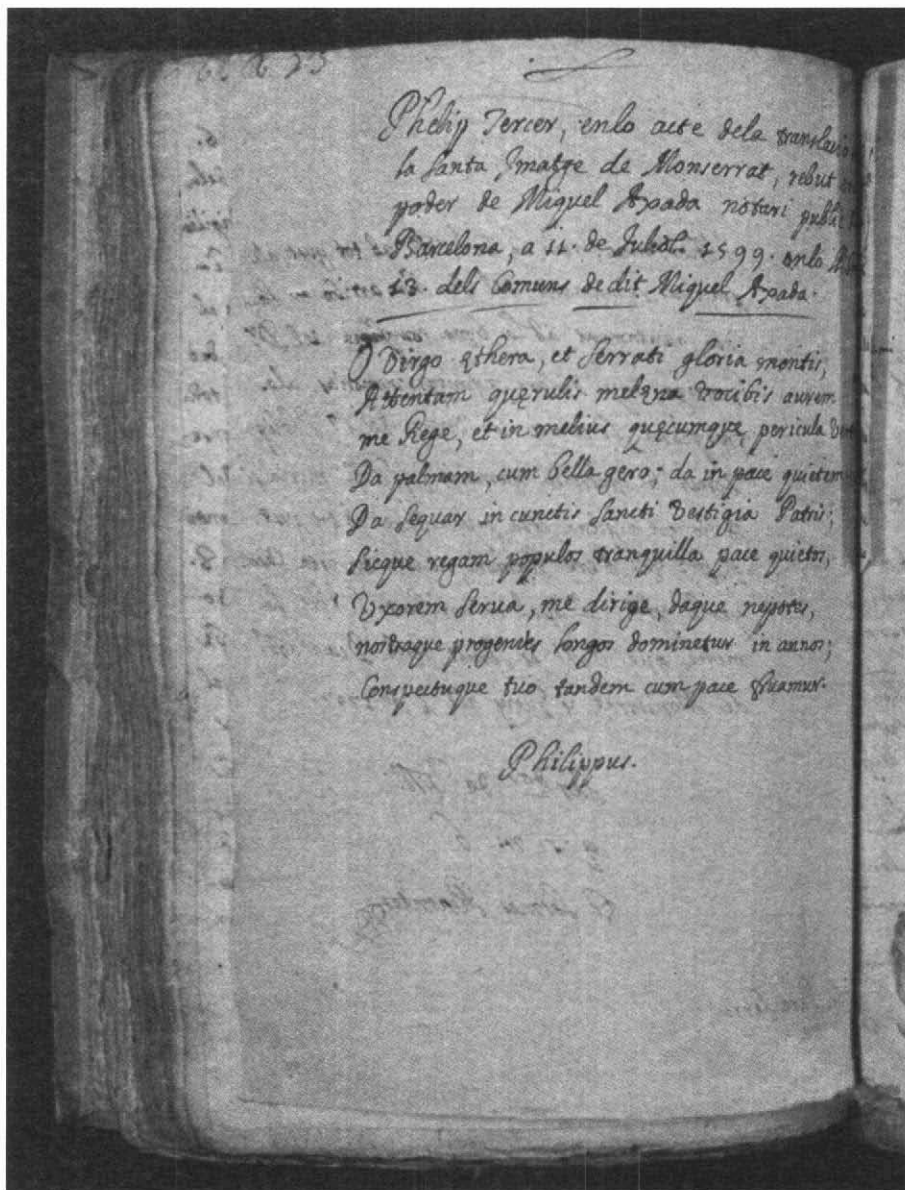
23. S. MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 40.

24. *Ibidem*, p. 43.

25. Al ms. 1451 de la Biblioteca Nacional de Madrid.

26. Publicada a Burgos el 1596.

27. S. MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 36.

ACA, Col. Miscel·lània, núm. 89, fol. 273.

I quin va ser el resultat educatiu del futur Felip III? Loaysa, en un informe al marquès de Velada, diu que el príncep escrivia «medianamente» i que llegia correctament «en romance y en latín y sabía ya nominativos y la mayor parte de las conjugaciones». ²⁸ Si hem de creure Matías de Novoa, el príncep Felip coneixeria a la perfecció no sols la llengua llatina, sinó també els principis de filosofia natural, el francès, l'italià, la història, la geografia, la cosmografia, l'art de navegar, les regles de la fortificació, l'esgrima, l'equitació i l'art venatori, ²⁹ al qual era tan afeccionat o més que el seu pare de jove.

De les *Memòries* de Jehan de l'Hermite, C. Pérez Bustamante creu poder deduir que «las cualidades del Príncipe eran mucho más estimables de lo que se ha supuesto, y que probablemente un espionaje continuo, una torpe incomprensión, una rigidez excesiva y una educación inadecuada deformaron su carácter, por naturaleza débil, restándole personalidad y haciéndole inexpresivo y abúlico». ³⁰ Si bé aquest mateix autor, unes pàgines més endavant, sembla entrar en contradicció amb ell mateix, quan afirma: «las semblanzas que nos ofrecen los testimonios contemporáneos coinciden con rara unanimidad en el bosquejo de la fisonomía espiritual y política de Felipe III ... De inteligencia mediocre, vivía totalmente desentendido de los negocios ... sumamente piadoso, oía misa todos los días, comulgaba con frecuencia y se mostraba escrupuloso en cuestiones de conciencia que consultaba con su confesor, leía el oficio divino con la exactitud de un eclesiástico, acompañaba al Viático en las calles y tomaba parte en las grandes procesiones. Los Nuncios nos hablan de su «naturaleza angélica», de su «condición seráfica», de su temor de Dios y de su reverencia a la Iglesia y a las cosas sagradas». ³¹

En el mateix judici negatiu sembla incidir S. Martínez, quan, després de destacar l'erudició de Velada i de Loaysa, reflectida en llur bibliofília, afirma: «Probablemente haya que atribuir parte de la mediocre educación recibida por el futuro Felipe III a quienes integraban su entorno más cercano ... Sin

28. Citat per S. MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 41.

29. C. PÉREZ BUSTAMANTE, *op. cit.*, p. 31. Del mateix parer va ser l'ambaixador Francesco Vendramino, qui va arribar a afirmar del rei que «es aficionado a las matemáticas, habla con facilidad varias lenguas y es diestro en el manejo de las armas», *ibidem*, p. 25.

30. *Ibidem*, p. 33.

31. *Ibidem*, p. 62-63. El judici que sobre l'educació i les capacitats intel·lectuals de Felip III exposa C. PÉREZ BUSTAMANTE, *op. cit.*, és recollit també en la seva obra *La España de Felipe III*, Madrid 1979, en particular p. 29-45.

embargo, la personalitat dèbil y manipulable del jòven Príncepe, su timidez y su escasa inteligencia eran ya percibidas por su propio Ayo. La opinión de Velada sol re el Príncepe en 1589, cuando éste contaba once años, no era demasiado favorable. En una carta confidencial al Conde de Oropesa afirmaba que el here dero «hasta ahora no parece que muestra mucha inclinación a los consejos ny habla palabra en ellos o muy pocas, pero está todavía muy niño aún en las cosas naturales ... Es muy entendido pero querría yo que aplicase en otras cosas de las veras y que preguntase, que no lo haze, y que tuviese más brío».³²

Es fa difícil, per tant, passada ara per alt la seva desqualificació com a rei, decantar-se per una valoració positiva o negativa respecte de les seves capacitats literàries i intellectuals. Però quina atenció calia esperar d'un nen d'onze anys en els Consells d'Estat? I quina participació en un nen, a més, tímid i retret? No sé si els historiadors moderns s'han deixat portar massa pel tòpic i han equiparat timidesa a flaqueza mental i desinterès pel govern a incapacitat total. El mateix Velada li reconeixia, com acabem de veure, que era «muy entendido» i també ens dirà que era «diestro con la vihuela».³³ Hom diria, doncs, que Felip III tenia qualitats diferents a les que un hom espera d'un governant, però ni cal dir que, si el monarca, ell sol, hagués estat capaç d'escriure uns versos com els que ara presentaré, de gran pulcritud i alta qualitat en la seva senzillesa, exemple de la bona llatinitat humanística del segle XVI,³⁴ estaríem davant un notable autor de capacitat gens mediocre. És clar que també cal reconèixer que, com ja deia Alfons X el Savi en la *General estoria*, el rei «faze un libro, non por quel escriva con sus manos, mas porque compone las razones dél, e las emmienda e yegua e endereça, e muestra la manera de cómo se deven facer, e desí escrívelas qui él manda, pero dezimos por esta razón que él faze el libro».³⁵ I entra dins del possible que, tant aquí com en

32. S. MARTÍNEZ HERNÁNDEZ, *op. cit.*, p. 45.

33. *Ibid.*, p. 47.

34. Con parable als poemes llatins coetanis presentats, per exemple, per J. COLLELL, *La musa latina en Montserrat. Antología de poetas latinos de los siglos XVI y XVII*, Barcelona 1893, i per J. MEDINA, *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII: el «Còdex Brenach» de l'Arxiu Episcopal de Vic*, Barcelona 1991. Sobre l'actitud dels Àustries davant l'humanisme recordem, d'altra banda, L. GIL, *Los Austrias y el Humanismo español*, cit., p. 161-176, i, més en general, el seu imprescindible *Panorama social del humanismo español (1500-1800)*, 2ª ed., Madrid 1997.

35. Sem al·luntant a com Felip III va redactar el seu testament. Vegeu al respecte *Testamento de Felipe III*. Edición facsímil. Introducción C. SECO SERRANO, Madrid 1982, p. XXVIII, n. 37, on

la inscripció llatina gravada sobre la medalla d'or que, essent príncep, va regalar al seu mestre de francès Jehan de l'Hermite en concepte de les multes que hom havia convingut de pagar pels errors que cometia en les lliçons d'aquesta llengua, uns versos també força reeixits,³⁶ fos ajudat per algun secretari expert, si és que la seva contribució no es va limitar simplement a signar-ne l'autoria, cosa que, sincerament, no crec.³⁷ Però, deixant ara de banda el fet inqüestionable que la poesia apareix a nom seu, el que no li podem negar és, si més no, alguna participació directa en la composició i podem pensar que, per l'esmerada educació que devia rebre per disposició del seu pare, tal vegada *tantus labor non fuit cassus*.

Edito a continuació aquesta oració en forma de poema, en la qual el monarca invoca l'atenció de la Moreneta, anomenada a la grega *Melaena*, perquè capgiri la sort en favor seu en els perills. I així li demana la victòria en la guerra, però també el repós en la pau,³⁸ i, seguint la petja del seu venerable pare, dirigir els seus regnes en tranquil·la pau. No oblida la seva esposa, la

hom cita la crònica de Gil González Dávila en el passatge que diu: «Antes de la partida mandó (el Rey) llamar a Juan de Ciriza, secretario de su Consejo de Estado, y le dixo: *Quando tratamos de hacer una jornada, como la que sabéis, a Portugal, es menester tratar y no olvidar otra más larga, qual es la eterna; y así querria disponer mi testamento y salir de este cuidado; y por la satisfacción que tengo de vos, os he llamado para que vayáis trabajando en él por el camino, sacando de estos papeles que os doy, que son los puntos de mi disposición y voluntad, y hacer una minuta de ellos en forma de testamento, comunicándoos con don Fernando Carrillo, antes que partamos, en las dudas que se ofrecieren, dándome cuenta de ellas para que yo las resuelva. También os iréis comunicando con mi confesor para las cosas que tocan a mi conciencia*».

36. Deia la inscripció:

«Lhermite exornat princeps te hoc torque Philippus
arte tua Hispanus Gallica verba loquens.
MDXCVI.»

Vegeu C. PÉREZ BUSTAMANTE, *op. cit.*, p. 38.

37. Basta veure la seva forma d'actuar en la redacció de la seva darrera voluntat suara referida en la nota 35.

38. Hom observarà la reiterada insistència en els termes *pax* i *quies* (*da in pace quietem, regam populos tranquilla pace* i, fins, *cum pace fruamur*). «Tan importants eran estos criterios—diu A. FEROS, *op. cit.*, p. 57-58—, que—como ha planteado el historiador italiano Pierangelo Schiera— «la provisión de *pax* et *quies* por el príncipe» era considerada en el período moderno como fundamento crucial en la legitimación del poder real, por encima de títulos legales y herencia». Per a ALLEN, *op. cit.*, el pacifisme de Felip III va ser fruit d'una planificació estratègica, no d'un abandó de responsabilitats.

39. El ms. diu *aethera*.

dolça i estimada Margarida d'Àustria, amb qui acabava de casar-se a València, ni la seva futura descendència que demana tenir per assegurar l'imperi molts anys. Però, a l'últim, sols aspira a fruir en pau de la visió de la Mare de Déu.

O Virgo aether^ea³⁹ et Serrati gloria Montis,
 atten tam quaerulis, Melaena, vocibus aurem
 me Fege et in melius quaecumque pericula verte.
 Da palmam, cum bella gero; da in pace quietem;
 da sequar in cunctis sancti vestigia patris;
 sicque regam populos tranquilla pace quietos.
 Uxorem serva, me dirige daque nepotes,
 nostraque progenies longos dominetur in annos,
 conspectuque tuo tandem cum pace fruamur.

Philippus⁴⁰

40. Una traducció aproximada d'aquesta oració és la següent:

«O Verg: celestial i glòria de Montserrat, para l'orella atenta a les meves planyívoles paraules, Moreneta, i c: pgrira cap a millor qualsevol perill mentre jo sigui rei. Dóna'm la palma, quan faig la guerra; dóna'm el repòs en la pau; dóna'm que segueixi en tot les petjades del meu venerable pare i que així regei els meus pobles assossegats en tranquil·la pau. Serva la meua muller, guia'm i dóna'm descendència: que la nostra progènie senyoregi per mols anys, i que, a la fi, fruïm amb pau de la teua visió.

Felip».